

Osmanlı'da İlk Vaiz Yüksek Okulu: Medresetü'l-Vâizîn

Tuğba Yalçın Aydeniz

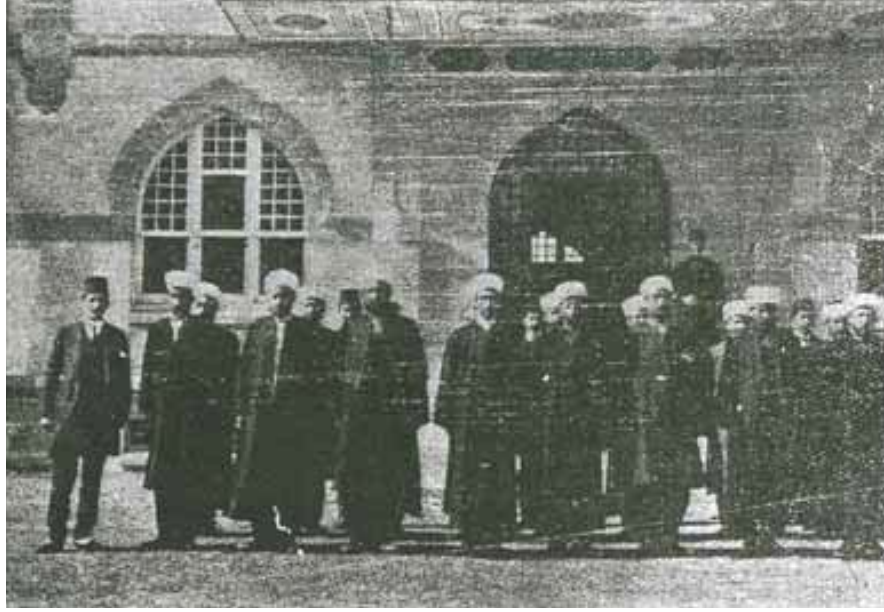
İstanbul Müftülüğü

Giriş

Bu çalışmada, II. Meşrutiyet döneminde vaazlar ve vaizler üzerine yapılan hararetli tartışmaların akabinde, Osmanlı'da vaiz yetiştirmek üzere kurulan ilk eğitim kurumu olarak İstanbul'da açılan Medresetü'l-vâizîn ele alınmıştır. Medrese geleneğinin içinde ve adını da ondan alan bir eğitim kurumu olmasına rağmen Medresetü'l Vaizin, modern dönemin ihtiyaçları ve arayışları çerçevesinde ve modern bir anlayışın sonucunda uygulamaya dönük bir meslekî gelişim çabası olduğu için tarafımızdan “yüksek okul” olarak değerlendirilmiştir. Günümüzde kazandığı anlam itibarıyla de yüksek okul TDK tarafından üst düzeyde uygulayıcı meslek elemanı yetiştiren yükseköğretim kurumu şeklinde tanımlandığı için bu nitelemenin işaret etmek istediğimiz çabayı izah etmede daha açıklayıcı olduğu düşünülmektedir.

Vaizler için bir eğitim kurumuna niçin ihtiyaç duyulduğu sorusundan hareketle Medresetü'l-vâizîn'in kuruluş amacı, müfredatı, zaman içinde yapılan değişiklikler, ihtiyaca ne kadar cevap verdiği, bir başka medrese ile birleştirilmesi gibi meseleler tartışılacaktır.

Bu fotoğraf
Cem
Atabeyoğlu,
Kurucumuz
Selim Sırrı
Tarcan,
İstanbul 2000,
s. 46'dan
alınmıştır.

Çalışmamızda, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Meşihat Arşivi'nden* istifade edilmiştir. Meşihat Arşivi'nde yer alan ve Şeyhülislamlık bünyesinde kurulmuş olan her meclisin aldığı kararları ihtiva eden ve Karar Defteri olarak isimlendirilen defterlerde konu ile ilgili önemli bilgiler yer almaktadır.¹ Bunlardan başka hatırat kitapları, dönemin bazı gazete** ve dergilerinde yer alan konu ile ilgili haber ve yazılara da müracaat edilmiştir.

I. Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Medrese ve Dini Eğitimde Yeni Arayışlar

Kuruluşundan 19. yüzyıla kadar Osmanlı ilim ve fikir hayatında etkili, yönlendirici bir kurum olan medrese, hukuk sisteminin

* Meşihat Arşivi sorumlusu Dr. Ayhan Işık ve musahhah Esra Yıldız'a yardımları için çok teşekkür ediyorum.

1 Şeyhülislamlığa gelen yazılar, ilgili birime gönderildikten sonra her birim, kendi içerisindeki heyet ve âzâlarıyla konuyu görüşerek bir karar varır, alınan kararların temize çekilmiş olanı, ilgili makama gönderilirken müsveddesi Meşihat Arşivi'nde bırakılırdı. Söz konusu defterler bu görüşmeler neticesinde tutulan kayıtlardan oluşmaktadır.

** Bazı haberlerden beni haberdar eden Araş. Gör. Ali Adem Yörük'e teşekkür ederim.

teşekkülü ve uygulanması, vakıf sisteminin tesis edilmesi gibi sosyal kurumların varlık göstermesinde önemli bir vazife ve konum üstlenmiştir. Islahat faaliyetlerinin önemli bir konusu olarak Tanzimat sonrası süreçte hep tartışmaların merkezinde yer alan medreseler, yeniden yapılanma ve yeni arayışlarla çokça tartışılmıştır. Bu arayışlar ve yeniden yapılanma açısından kendini yenileyecek değişim ve dönüşümü yerine getirememiştir. Evkaf Nezareti'nin 1826 senesinde teşkil edilip vakıf gelirlerinin tamamının hazineye alınması ile medrese ve ulemanın mali imkanları daralmış, Nizamiye Mahkemeleri ve Hukuk Mektebi'nin kurulması ile yargı alanındaki etkisi büyük oranda azalmıştır.² Yaklaşık 37 yıllık bir dönemi kapsayan Tanzimat Fermanı ile I. Meşrutiyet'in ilanı arasındaki süre, din eğitimi tarihi itibarıyla mühim dönemeçlerden biridir. Zira eğitim, hukuk ve idarî manadaki değişiklikler de medreselerin amaç ve etkinlik alanlarını farklılaştırmıştır. Bunun neticesinde medrese, hukukî ağırlığının azalması ile din eğitimi ve din görevlisi yetiştirme alanıyla sınırlandırılan bir konuma doğru evrilmeye başlamıştır.³ Buna karşın medreseler, II. Meşrutiyet'e kadar Meşihat makamına ve ders vekaletine bağlı olmak üzere din görevlisi -müftü, vaiz, hatip, imam, müezzin- ve aynı zamanda müderris, şer'i mahkemelere kadı yetiştirmeye devam etmiştir.⁴ Ancak şunu belirtmek gerekir ki, özel olarak imam, hatip ve vaiz yetiştiren bir ihtisas eğitimi bu aşamada söz konusu değildir. Medresede öğrenilenlerin tatbik sahası olarak cami ve üç aylarda cerre çıkmak olarak tabir edilen gezici vaizlik, nasihatın halka taşınma halkalarını oluşturmuştur. Dolayısıyla ihtisas üzere din görevlileri yetiştirmek düşüncesi Meşrutiyet'ten sonra ortaya çıkan ve uygulama alanı bulan bir düşünce olmuştur.

II. Meşrutiyet dönemi, din eğitimi adına mühim ve neticeleri itibarıyla daha sonraki dönemleri de etkileyecek önemde kararların alınıp pratiğe geçirildiği bir dönem olmuştur. Islahatlar ile medreselerin, klasik özelliklerinden farklı olarak, teşkilat ve işleyiş bakımından mektepler örnek alınarak yeni bir yapıya kavuşturulmasına gayret

.....

2 Mehmet İpşirli, "Medrese", *DİA*, c. 28, s. 332.

3 Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul 1983, s. 308.

4 Nesimi Yazıcı, "Osmanlıların Son Döneminde Din Görevlisi Yetiştirme Çabaları Üzerine Bazı Gözlemler", *Diyanet Dergisi*, 27 (1991), sayı: 4, s. 62.

A.DVN.MKL
57_20. Takvim-i
Vekayi'de
yayımlanan
Medresetülvaizin
Nizamnamesi

edilmiştir. Bu yeni düzenleme ile orta ve yüksek din eğitimi birbirinden ayrılmıştır. Yüksek din eğitiminin üstünde veya devamında bir ihtisas eğitime de yer verilmiştir. Bunun dışında meslekî din eğitimi için orta ve yüksek dereceli medreseler tesis edilmiştir.⁵

Medreselerin ıslahı meselesi, Sultan II. Abdülhamid'den sonra Şeyhülislam Musa Kazım ve Mustafa Hayri Efendi zamanında ciddi olarak gündeme gelmiş, çeşitli nizamnameler hazırlanarak uygulamaya konulmuş, ayrıca bu iş için bir komisyon kurulmuştur.⁶ Bu nizamnamelerin ilki maarif vekili olan Emrullah Efendi tarafından 1910 senesinde gündeme getirilmiştir. 26-27 Şubat 1910 senesinde 48 maddeden müteşekkil olarak çıkarılan medaris-i ilmiye nizamnamesi ile medreselere daha önce programlarında olmayan müspet ilimlerin konulması önemli bir adımdır. Bu nizamname, medreselerin ıslahı anlamında programdan, kayıtlara, imtihanlara kadar pek çok konuda yeni düzenlemeler getirmiştir.⁷ Bu durumun ortaya koyduğu

5 Salih Zengin, *Medreseden Darülfünuna Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi*, Adana 2009, s. 49.

6 Mehmet İpşirli, "Medrese", *DİA*, c. 28, s. 332.

7 Mustafa Öcal, "Türkiye'de Din Eğitimi Tarihi Literatürü", *TALİD*, 6 (2008),

OSMANLI'DA İLK VAİZ YÜKSEK OKULU:
MEDRESETÜ'L-VAİZİN

A.DVN.MKL
57_20_2.Takvim-i
Vekayi'de
yayımlanan
Medresetülvaizin
Nizamnamesi

sayı: 12, s. 400-401. Bunu, Şeyhülislam Hayri Efendi tarafından 1914 yılında çıkarılan İslah-ı Medaris Nizamnamesi takip etmiştir ki, İstanbuldaki bütün medreselerin Darulhilafetiliyye Medresesi adı altında toplanması, bu nizamname ile dir. Üçüncü ıslah çalışması da Şeyhülislam Musa Kazım Efendi tarafından 1917 senesinde çıkarılan Medaris-i İlmiye kanunudur (Mehmet İpşirli, "Hayri Efendi, Mustafa", *DİA*, c. 17, s. 63).

tarihi gerçeklik, medreselerin ıslahı ve din eğitimi alanında yeni arayışların ve kurumların giderek artan bir hızla vücut bulması olmuştur.

II. Medresetü'l-Vâizîn'e Niçin İhtiyaç Duyuldu?

Yukarıda değindiğimiz hususlar dikkate alındığında, medreseler ve din eğitimi alanındaki değişimlerin ve yeni arayışların bir sonucu olarak Medresetü'l-vâizîn'in ortaya çıktığı rahatlıkla söylenebilir. Bunun vaizlik ve uygulamaya dönük dini eğitim boyutuna ilişkin sebeplerine gelince, dönemin matbuatına bakıldığında, ıslah çalışmalarını haklı çıkaran ve özellikle vaizleri hedef alan eleştiri, kaygı, problem tespitine dayalı, “ne olacak bu gidişat?” merkezli serzenişlerin belirgin bir hal aldığı görülmektedir. Bu dönem, vaaz ve vaizlerin yetersiz ve etkisiz oluşunun yanında vaizliğin nasıl olması gerektiği de çokça tartışılmaktadır. Vaizlerin yetişme ortam ve imkanlarının kötüye gitmesi⁸ ve gerçek alimlerin bunlar karşısında çıkıp konuşmaması dile getirilmektedir.⁹

.....

8 Ali Rıza Bey'in şu satırları bu durumu şöyle özetlemektedir: “Vaizlerin söyledikleri şeyler nefsini dünyadan men ile ahrete rabt-ı kalb eylemek, kabir ve cehennem azaplarını, kızgın cehennem ateşlerini, cehennem zebanilerini tefekkür etmek tarzında idi. Birtakım yaşlı kadınlar ve mahalle ihtiyarları kemal-i tevekkül ile bunları dinlerler ve dinledikçe gözyaşlarını yüzlerinden aşağıya akıttırlardı. Zavallı yaşlılar ahret yolcusu olduklarını ve nöbetlerini beklediklerini teemmül ederek çok müteessir olurlardı.” (Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, haz. Ali Şükrü Çoruk, İstanbul 2001, s. 64).

9 Bu yazılardan daha fazla örnek vermek mümkündür: Mustafa Hakkı, “Vaizîn-i Kiram İçin Vezaif-i Mühimme”, *Beyanülhak*, 27 Temmuz 1325, c. 2, sayı: 37, s. 854-857; Ahmed Naim (Babanzade), “Vaizler: Vaiz Nedir?”, *Sırat-ı Müstakim*, 21 Ağustos 1324, c. I, sayı: 2, s. 22-23; “Vaaz ve Vaizler”, *Beyanülhak*, 27 Ağustos 1328, c. VII, sayı: 175, s. 3072-3073; Mehmed Şükrü, “Vaizlerimiz Hakkında Birkaç Söz”, 20 Ağustos 1328, c. VII, s. 174, s. 3052-3054; “Vaizlere İhtar”, *Beyanülhak*, 27 Temmuz 1325, c. II, sayı: 37, s. 854-857; Samizade Süreyya, “Vaaz ve Vaizliğe Dair”, 1332, *İslâm Dünyası*, sayı: 23, s. 371-374; Ebulkemal, “Mesail-i Diniyyemiz ve Vaizler I ve II”, 1331, *İslâm Dünyası*, sayı: 15 ve 16, s. 234-236; s. 247-249; Ahmet Hamdi (Akseki), “Şeriatı Menfaat ve Keyiflerine Alet Eden Vaizler”, *Sırat-ı Müstakim*, 16 Şubat 1327, c. VII, sayı: 182, s. 408-409; Aynı yazar, “Şeriatı Menfaat ve Keyiflerine Alet Eden Vaizler:

Tenkitlerin ve medrese ıslahının zarureti konusunun, Mustafa Sabri Efendi'nin başyazar olarak yer aldığı Beyanülhak (1908-1912) dergisinde çokça yer aldığı görülmektedir. Yazılar, devrin uleması tarafından kaleme alınmıştır. Bu yazılarda ulemanın, ıslahatların gerekliliğine destek vermelerine rağmen, kendi hata ve eksikleri üzerinde durmadıkları dikkati çekmektedir. Sultan Abdülhamid'in medreseleri himaye etmediği görüşünden hareketle, bu ihmal ve himayesizliğin, ıslahatı zaruri hale getirdiği düşüncesi baskındır.¹⁰ Dolayısıyla kürsülerin ilimle donanmış kişiler tarafından kullanılması ve cemaatin bunlara kulak vererek kendisini yetiştirmesi zarureti esas alınarak bir girişim başlatıldığı anlaşılmaktadır. Ancak medreselerin ıslahı meselesinde bu konu ile ilgisi olmayan birçok kişinin eleştiri getirdiği ve ıslah fikri ortaya attığı da bir gerçektir. Yapılan düzenlemelerde bir fayda temininin olmaması da derslerin fazlalığı ve plansızlıkla ilgili olmalıdır. Yani temelde bir yöntem ve planlama problemi karşımıza çıkmaktadır.

Çıkarılan tevcih-i cihat nizamnameleri ile sadece vaiz yetiştirmek amacıyla medrese açılmasına bu tenkitlerin neticesinde karar verildiği düşünülürse, bütün bu eleştirilerin meselenin çözümüne dönük hayırlı katkılar da sağladığını söyleyebiliriz.¹¹ Bu şartlar çerçevesinde, bir ihtisas okulu olarak, Evkaf Nezaretine bağlı ve sadece vaiz yetiştirmeyi amaçlayan bir medrese olan Medresetü'l-vâizîn'in kurulmasına karar verilmiştir.¹² Vaiz medresesinin evkafa bağlanması, bu vazifenin vakfiyelerde düzenlenmesi dolayısıyla bu görevlerin verileceği kişilerin evkaf tarafından yetiştirmek istenmesi ile irtibatlı olabilir.¹³

.....

İttihad Hayat, Tefrika İse Memattır", 16 Şubat 1327, c. VII, sayı: 182, s. 409-411; N, "Medreselerin Islahı", *İslâm Dünyası*, sayı: 2, 13 R. Ahir 321, s. 29-30.

10 Ramazan Boyacıoğlu, "Beyanü'l-Hak'ta Ulema, Siyaset ve Medrese", *CÜ, İFD*, (1998), sayı: 2, s. 51-92.

11 Yazıcı, a.g.m., s. 63.

12 Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *DİA*, c. 42, s. 480-81.

13 Hüseyin Hatemi, "19. Yüzyılda Medreseler", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul 1985, II, 508.

III. Medresetü'l-Vâizîn'in Kuruluşu

Medresetü'l-vâizîn, Sultan Mehmed Reşad döneminde, Evkaf Nezareti'ne bağlı olarak 29 Aralık 1911 tarihinde açılmıştır. Medresenin nizamnamesi, Sultan Mehmed Reşad'ın iradesiyle 6 Şubat 1329 (19 Şubat 1914) tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁴ Medresenin kuruluş amacı, Kur'an ahkamı ve Hz. Peygamber'in sünneti dairesinde olmak üzere ahlakî erdemleri anlatmaya ve İslâm'ın milletlerin medeniyet oluşumu ve gelişimine nasıl yön verdiğini ve katkılarını aktarmaya, sosyal meseleler konusunda gayret sahibi, hizmetkar olacak kadar özverili çalışacak, vaaz ve irşad erbabı kişiler yetiştirmektir.¹⁵ Mevcut literatürde Medrese'nin açıldığı yer olarak Soğukçeşme Sokağı, Vani Efendi Medresesi gösterilse de¹⁶ açılış merasimi haberinin yer aldığı Tanin Gazetesi'nde Bayezid Medresesi işaret edilmektedir. Medresenin açıldıktan sonra 1911 ve 1915 senelerinde Bayezid Medresesi'nin çok bakımsız hale geldiği hakkında yazılan raporlar¹⁷ neticesinde bir başka yere taşınmış olabileceği düşünülmektedir.

Tanin Gazetesi'nde yer alan açılış haberinde Medresetü'l-vâizîn'in açılışının Muharrem ayında gerçekleştirilmesine karar verildiği, aynı zamanda medreseden beklenen birçok faydanın temini için bu talebeleri yetiştirecek hocalara tekliflerin yapıldığı bildirilmektedir. Haberde, Medresenin Bayezid veya Nuruosmaniye civarında olacağı bilgisi de almaktadır.¹⁸

.....
 14 BOA, İ. DUİT, 19/31, 23 Ra 1332 (19 Şubat 1914). Bundan başka vaizlerin yönetim ve denetimi hakkında çıkarılan ikinci bir nizamname de 13 Cemaziyelevvel 1332 (9 Nisan 1914) tarihlidir ve 6 maddeden oluşmaktadır (İbrahim Ateş, "Evkaf-ı Humayun Nezareti'nce Açılan İlk Yüksek Vaiz Okulu Medresetü'l Vaizin", *Diyanet Dergisi*, 24 (1988), sayı: 4, s. 35-37).

15 BOA, İ. DUİT, 19/31-2, 23 Ra 1332 (19 Şubat 1914).

16 Medresenin açılış yeri hakkındaki malumat, Osman Nuri Ergin'den nakledilen yanlış bilginin tekrarlanması sonucu bugüne kadar gelmiştir.

17 Semavi Eyice, "Beyazıt II Camii ve Külliyesi", *DİA*, c. 6, s. 48.

18 *Tanin*, sayı: 1159, s. 3, 10 Teşrinisani 1327 (23 Kasım 1911). Haberin metni şu şekildedir: "Medresetü'l-vâizîn: Muharrem ibtidasında küşadı mukarrer olan Medresetü'l-vâizîn'in tesisinden muntazır olan fevaidin bihakkın temini için vezaif-i tedrisiyyenin memleketin medar-ı iftiharını olan zevata tevdiî teemmül olunarak muallimlikler için icab eden zevata teklifatta bulunulmakta olduğu

OSMANLI'DA İLK VAİZ YÜKSEK OKULU:
MEDRESETÜ'L-VÂİZİN

مدرسه الراءیه الیومیه و مدرسہ الیومیه کتبه جلاله و کتبه

برگه منصف				الایام
دروس عمومی	اویسی درس	ایکسی درس	برگه منصف	
تاریخ عمومی حساب	تاریخ عمومی علم تولدی پاک	تاریخ عمومی علم تولدی پاک	تاریخ عمومی علم تولدی پاک	برگه منصف
تاریخ عمومی علم تولدی پاک	تاریخ عمومی علم تولدی پاک	تاریخ عمومی علم تولدی پاک	تاریخ عمومی علم تولدی پاک	برگه منصف
تاریخ عمومی علم تولدی پاک	تاریخ عمومی علم تولدی پاک	تاریخ عمومی علم تولدی پاک	تاریخ عمومی علم تولدی پاک	برگه منصف
تاریخ عمومی علم تولدی پاک	تاریخ عمومی علم تولدی پاک	تاریخ عمومی علم تولدی پاک	تاریخ عمومی علم تولدی پاک	برگه منصف
تاریخ عمومی علم تولدی پاک	تاریخ عمومی علم تولدی پاک	تاریخ عمومی علم تولدی پاک	تاریخ عمومی علم تولدی پاک	برگه منصف
تاریخ عمومی علم تولدی پاک	تاریخ عمومی علم تولدی پاک	تاریخ عمومی علم تولدی پاک	تاریخ عمومی علم تولدی پاک	برگه منصف

Medresetülvaizin
birinci sınıf için
ders programı

Bu haberden bir ay sonra Medresetü'l-vâizîn'in 29 Aralık 1911 itibari ile açıldığı gazetede ilan edilmiştir.¹⁹ Haberde, Meşrutiyet sa-

.....
müstahberdir. Mektep binasının Bayezid veyahut Nuruosmaniye civarında olacağı söylenmektedir.”
19 *Tanin*, sayı: 1193, s. 2, 16 Kanunievvel 1327 (29 Aralık 1911). Haber, şu şekilde yer almıştır: Medresetü'l-vâizîn: Düne kadar memleketimiz vazife-i vaaz ve irşadı ifaya muktedir zevatın yetişmesi için icab eden müesseseden mahrum bulunurken dün saye-i Meşrutiyet'te o da ikmal edildi. Bu nakisa-i irfaniyemizi ikmal edecek olan Medresetü'l-vâizîn'in resm-i küşadına Bayezid Medresesi'nde on bir raddelerinde mübaşeret olunmuştur. Merasimde Evkaf-ı Hümayun Nazırı Hayri Beyefendi ile muavini Hacı Evliya Efendi, Şeyhülislam Efendi Hazretleri namına Müsteşar-ı Meşihat Sait Efendi ve daha pek çok zevat hazır bulunuyorlardı. Sait Efendi Hazretleri tarafından nutuk iftitahı olmak üzere atideki nutuk irad edilerek huzzar tarafından alkışlanmıştır: “huzzâr-ı kiram, icra-yı resm-i küşadıyla müftehir ve mübahi

Medresetülvaizin
ikinci ve üçüncü
sınıf için ders
programı

دروس			
الاسم	الاسم	الاسم	الاسم
القرآن الكريم	اللغة العربية	التاريخ	الدين
القرآن الكريم	اللغة العربية	التاريخ	الدين
القرآن الكريم	اللغة العربية	التاريخ	الدين
القرآن الكريم	اللغة العربية	التاريخ	الدين
القرآن الكريم	اللغة العربية	التاريخ	الدين
القرآن الكريم	اللغة العربية	التاريخ	الدين
القرآن الكريم	اللغة العربية	التاريخ	الدين
القرآن الكريم	اللغة العربية	التاريخ	الدين
القرآن الكريم	اللغة العربية	التاريخ	الدين
القرآن الكريم	اللغة العربية	التاريخ	الدين

yesinde vaaz ve irşada muktedir şahısların yetiştirilmesi için mühim bir vazife üstlenecek olan Medresetü'l-vâizîn'den beklentinin yüksek olduğu ve bu yeni medreseden övgü ile bahsedildiği görülmektedir. Medrese, saat 11 civarında Bayezid Medresesi'nde merasimle açılmıştır. Açılışa, Evkaf-ı Hümayun Nazırı Hayri Bey, yardımcısı Hacı Evliya Efendi, Şeyhülislam adına Meşihat Müsteşarı Sait Efendi ve daha birçok kişi katılmıştır. Şeyhülislam adına hazır bulunan Sait

.....
 olduğumuz medresetü'l-vâizîn mesalih-i ümmet meyanında vazife-i vaaz ve irşadı hakkıyla ifaya muktedir zevat yetiştirmek için Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i celilesinin himmet ve delaletleriyle tesis etmiş ve bu tesis-i nafiinden netayic hayriye husulü eltaf-ı ilahiyeden memul bulunmuştur. İcra-yı mevaizle mükellef olacakların muhataplarını berahin-i akliye ve edale-i fiiliye ile iknaya kadir ve ahkam-ı celile-i İslâmiyyenin hükm-i gavaizini tayin ve tefhime muktedir olmasındaki lüzum ve ehemmiyet tafsil ve izahtan müstağni bulunmakla bu babda etnaf-ı kelimadan sarf-ı nazarla “ed-daallu alelhayri kefaa lehu” sırrına mazhar olan Evkaf Nezaret-i celilesine makam-ı meşihat ve alem-i insaniyet namına hassaten arz-ı teşekkürle muvaffakiyet vakıalarını tebrik ve bu dar-ı feyz-i alide iktisab-ı kemal eden ulemanın düş-ı hamiyet ve diyanetlerine tahmil edilecek vezaif-i mukaddese-i diniyyenin hüsn-i ifasına muvaffakiyetleri davatını tekrar ile hatm-i iktifa eylerim.”

Efendi, burada bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Medresetü'l-vâizîn'in açılmasından duyulan mutluluk ve memnuniyete değinerek, medresenin açılma sebebini, vaaz ve irşad hizmetini hakkıyla yerine getirecek vaizler yetiştirmek olarak açıkça ifade etmiştir.

Törende, bir talebe cevabi bir konuşma yapmış, ardından Evkaf Nazırı Hayri Bey, bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında, bu medresenin olması gerektiğine olan inancını dile getirmiştir. Medresenin açılmasına dönük düşüncelerini Şeyhülislam Efendi ile paylaştığında, onun da bu konuda teşvik edici davrandığını belirtmiştir. Konuşmanın sonunda Medresetü'l-vâizîn'in ortaya koyacağı ulvi işlerle mütenasip olarak bir darulirfan olması temennisi dile getirilmiştir. Ardından hadis-i şerif muallimi Şükrü Efendi tarafından derse başlanmış, bir dua ile merasime son verilmiştir.²⁰

III. I. Medresenin Eğitim Sistemi: Medresetü'l-vâizîn Nizamnamesine bakıldığında, ilk 5 maddeye göre, Medrese'nin, ilk etapta gündüzlü düşünüldüğü, açıldıktan bir süre sonra yatılı hale getirilmesinin planlandığı görülmektedir. Medrese, gündüzlü olduğu müddetçe öğrenciye evkaf hazinesinden aylık 150 kuruş ve ders ve imtihan günlerinde öğle yemeği tayin edilmiştir. Tahsil süresi dört yıldır. Her sene bir giriş sınavı yapılarak en fazla 40 talebe alınması kararlaştırılmıştır. Medresetü'l-vâizîn talebelerinin eğitim hayatları süresince diğer yüksek mektep talebeleriyle aynı haklara sahip olmaları ve onların istifade ettiği yardımları kullanmaları kayıt altına alınmıştır.²¹

III. II. Medresenin idaresi: Medresenin idaresinin Evkaf Nezareti tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Nezaret tarafından tayin edilen bir müdür, işlerin takibi için görevlendirilmiştir. Medresetü'l-vâizîn'in ilk müdürü olarak mirlivalıktan emekli olan Davud Paşa tayin edilmiştir.²² Müdürün maiyetinde olmak üzere kâtip, hademe ve memur vardır. 1919 senesine ait bazı kayıtlarda yer alan

.....

²⁰ *Tanin*, sayı: 1193, s. 2, 16 Kanunievvel 1327 (29 Aralık 1911).

²¹ Nizamname, md. 1-5.

²² *Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi*, 1328/1912, s. 449. 1918 yılında müdür, Evkaf-ı İslâmiyye Müzesi müdürü olan Ahmed Hakkı Bey'dir (*Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi*, 1333-1334/1918, s. 381).

bilgilerden hareketle, müdür maaşının 1500 kuruş²³, ortalama hoca maaşının 600 kuruş olduğu dikkate alındığında ve medrese görevlilerinin geçinemedikleri için ek işte çalıştıkları göz önünde bulundurulduğunda ücretlerin yetersiz olduğu söylenebilir.²⁴

Okulun idareci ve öğretmen kadrosunun vazifeleri, talebenin eğitimi, devamlılığı ve imtihanlarla ilgili meseleler, asayişin temini gibi hususlarda uyulacak kurallar talimat ile tespit ve tayin edilmiştir.²⁵

III. III. Öğrenci Kabul Şartları: Medresetü'l-vâizîn'e giriş imtihanla olmaktadır ve beş şart aranmıştır.²⁶

1-Adayların kekemelik ve dilinde pelteklik veya azasında noksanlık olmaması.

2-Yaşının 20-30 arası olması.

3-Okula girecek olanların bulaşıcı hastalığının bulunmaması. Ayrıca cinayet vb. bir suç işlemeyip, kötü hal üzere bilinen bir kişi olmaması.

4-Medreseden mezun olduktan sonra okulun talimatına uygun olarak Evkaf Nezareti'nin münasip bulduğu bir yerde vazifesini dört sene süresince yerine getireceğini taahhüt etmesi (mecburi hizmet).

5-Öğrenci adayının giriş için yapılan yarışma imtihanına katılması.

Buna göre her sene İslâm ülkelerinden en fazla 10 talebenin, talimatname kurallarına göre kabul edileceği bildirilmiştir.

III. IV. Mezuniyet İmtihanları ve Mezunların Tayinleri: Medresetü'l-vâizîn'de eğitim, imtihan ve ruus harcı alınmamıştır.²⁷ Mezuniyet imtihanları Meşihat'tan ve Harbiye Nezareti'nden seçilen iki kişinin nezaretinde yapılmıştır. Ehliyetini ispat edenler, ruus

.....

23 İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi (MA), II. Bölüm, nr. 1786, vr. 16, 21 Temmuz 1335 (21 Temmuz 1919).

24 MA, II. Bölüm, nr. 1786, vr. 15, 13 Haziran 1335 (13 Haziran 1919).

25 Nizamname, md. 8.

26 Nizamname, md. 9.

27 Nizamname, md. 4.

okul bitirirlerdi.³⁰ Öğrenciler diplomalarının kağıt ve hattat ücretleri olan 1000 kuruşu Medresetü'l-vâizîn mutemedine verirlerdi³¹.

Bu çerçevede, İstanbul'daki bütün alay ve tabur imamlarının seviyelerinin tespiti yapılırken Medresetü'l-vâizîn ve Darulmuallimin mezunları hariç tutulmuştur.³² Bu, medrese eğitime gösterilen güveni ve medresenin itibarını göstermesi açısından önemli bir göstergedir.

Bu eğitim kurumunun bazı önemli öğrenci isimlerini not edersek, medresenin parlak talebelerinden Akşehirli Ahmet Emin Efendi, imtihanla girmiş, iyi derece ile mezun olmuştur. Bir süre Mecidiye Camii kürsü şeyhliği, ardından Beşiktaş Asariye Camii vaizliği yapmıştır.³³ 1912 senesinde açılan Medresetü'l-vâizîn imtihanını kazananlar arasında İstanbul'un üçüncü müftüsü olan Bekir Haki Efendi yer almaktadır.³⁴

Yine, son devir Osmanlı alim ve müfessirlerinden Mustafa Hayri Efendi, Medresetü'l-kudât'ta tamamladığı eğitime Medresetü'l-vâizîn'de başlamış ve burada iki sene eğitim almıştır.³⁵

III. V. Medresetü'l-vâizîn'in Meşhur Muallim Simalarından Bazıları: Kuruluş amacı, nizamnamesi, dönemin matbuatı ve ulaşılabilen arşiv kayıtları dikkate alındığında, Medresetü'l-vâizîn'den büyük beklentilerin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu beklentinin karşılanmasında ders verecek hocaların kalitesi de ehemmiyetli bir yer tutmakta olduğundan burada görev yapacak olan kişilerin de çok değerli hocalar oldukları, yetiştirecekleri talebelerin de o değerde olacaklarına işaret edilmektedir. Vazifenin önemine binaen hocalardan da gayret gösterilmesi beklentisi her fırsatta dile getirilmiştir.³⁶

.....

30 MA, II. Bölüm, nr. 1786, vr. 16, 14 Temmuz 1335.

31 MA, II. Bölüm, nr. 1786, vr. 19, 18 Ağustos 1335.

32 MA, I. Bölüm, defter nu: 62, s. 25, 11 Nisan 1338.

33 Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul 1996, III, 74.

34 Mahmut Kaya, "Bekir Hâki Efendi", *DİA*, c. 5, s. 361.

35 Ahmet İnan, "Mustafa Hayri Efendi", *DİA*, c. 31, s. 303.

36 *Tanin*, sayı: 1193, s. 2, 16 Kanunievvel 1327 (29 Aralık 1911).

OSMANLI'DA İLK VAİZ YÜKSEK OKULU:
MEDRESETÜ'L-VÂİZİN

Tanin Gazetesi
Medresetülvaizin
açılış haberi

Medresetü'l-vâizîn, bir müdürün idaresinde ve sınıf geçme sisteme dayanan bir medrese olduğundan, dersiamların görevleri artmış ve çeşitlenmiştir. Bu medresedeki müstakil birçok derse genellikle dersiamlar girmiştir.³⁷ Muallim tayinleri Evkaf Nezareti tarafından yapılmıştır.³⁸

Medresetü'l-vâizîn, kısa ömürlü eğitim hayatında önemli isimlerin görev yaptığı bir okul olmuştur. Tespit edebildiğimiz kadariyle medresenin muallim kadrosunda bu süre zarfında şu meşhur isimler vazife yapmıştır. İstanbul'un ilk müftüsü Mehmet Fehmi Ülgener, Medresetü'l-vâizîn'in öğretmen kadrosunda yer almış, ikinci sınıf öğrencilerine aylık 600 kuruşa haftada iki saat kelim dersi okutmuştur (28 Zilkade 337).³⁹ I. Dünya Savaşı sonlarına kadar İstanbul'da kalan⁴⁰ Ma'rûf er-Rusâfi, birinci ve ikinci sınıf Arapça hitabet ve Arap edebiyatı muallimi olarak çalışmıştır. Ancak yaklaşık bir yıl derslere devam etmediği için kendisi müstafi sayıldığından bu vazife, muallim Şevket Bey'e verilmiştir.⁴¹

37 Mehmet İpşirli, "Dersiâm", *DİA*, c. 9, s. 185.
38 Nizamname, md. 7.
39 *MA, Defter*, nr. 62, s. 25.
40 Erol Ayyıldız, "Maruf er-Rusefi", *DİA*, c. 28, s. 70.
41 *MA*, II. Bölüm, nr. 1786, vr. 14, 22 Mayıs 335.

Tanin Gazetesi
Medresetilvaizin
haberi

Siyasetçi ve tarihçi olan Yusuf Akçura Aralık 1913-Ekim 1915 tarihleri arasında medresede Türk tarihi dersleri vermiştir.⁴² Son dönem gazeteci ve Osmanlı maliyecisi olan Mehmet Atâ Bey, edebiyat, ilm-i ahlak ve tarih hocalığı yapmıştır.⁴³ Şair ve diplomat Yahya Kemal Beyatlı'nın ise 1914 senesinde tarih, medeniyet tarihi, garb edebiyatı, Türk edebiyatı gibi dersler verdiği görülmektedir.⁴⁴

Tarih-i edyan (Dinler Tarihi) derslerini 1912'de Medresetü'l-vâizîn'de ilk okutan ve bu başlıkta bir kitap hazırlayan kişi Ahmet Mithat Efendi'dir.⁴⁵ Osmanlı din alimlerinden Abdülatif Harpûtî, bir süre Medresetü'l-vâizîn'de kelim dersleri okutmuştur. Tenkihul kelim fi akaidi ehli'l-İslâm adlı eseri, Dârü'l-fünûn ve Medresetü'l-vâizîn'deki kelim hocalığı sırasında yazdığı en önemli eseridir.⁴⁶

42 Ali Birinci, *Tarihin Alacakaranlığında Meşâhir-i Meçhuleden Birkaç Zât-2*, İstanbul 2010, s. 641.

43 Abdülkadir Özcan, "Atâ Bey, Mehmed", *DİA*, c. 4, s. 34.

44 M. Orhan Okay, "Beyatlı, Yahya Kemal", *DİA*, c. 6, s. 36.

45 Günay Tümer, "Din", *DİA*, c. 9, s. 338; Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1976, s. 455.

46 Metin Yurdağür, "Harpûtî, Abdülatif", *DİA*, c. 16, s. 235-236. Harputi, bu eserle, kelimde yeni bir metodoloji ve telif tarzı oluşturmaya çalışmış, bu gaye

Tunuslu alim İbn Azzûz da bir süre Medresetü'l-vâizîn'de hocalık yapmıştır.⁴⁷ Muhammed Hamdi Yazır (Küçük Hamdi Efendi), mebusluktan sonra Medresetü'l-vâizîn'de müderris olarak vazife almıştır ve hatta burada görev yapması kimilerince sakıncalı bulunmuş, gıyabında mürteci olmakla suçlanmıştır.⁴⁸

Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, şeyhülislamlıktan ayrıldıktan sonra Medresetü'l-vâizîn'de muallimlik yapmıştır.⁴⁹ Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi ve Vildan Fâik Efendi, Medresetü'l-vâizîn'de tefsir müderrisliği yapmıştır.⁵⁰ İzmirli İsmail Hakkı, 14 Ekim 1916'da Medresetü'l-irşâd'ın vaizler şubesinde kelim ve felsefe tarihi dersleri vermiştir.⁵¹ Mehmet Ali Ayni, vaizler şubesinde tasavvuf tarihi derslerini okutmuştur.⁵² Ahmet Refik, Medresetü'l-vâizîn'de tarih muallimliği yapmıştır.⁵³ Mustafa Asım Efendi de medresenin muallim simalarındandır.⁵⁴

23 Ekim 1916'da Şeyhülislam İbrahim Efendi, vaizler şubesinde mezahib-i İslâmiye ve turuk-ı aliye derslerine girmiştir. Burada hazırladığı ders notları, Mezahib ve Turuk-ı İslâmiyye tarihi adıyla basılarak okullarda okutulmuştur.⁵⁵ Son devir Osmanlı ulemasından ve

.....

ile Arapça kaleme aldığı eserini bir mukaddime, üç bölüm ve sonuç şeklinde yazmıştır. Eserin baş kısmında, kelim derslerini okutmaya başlarken derslerde takip edebilecek klasik bir kaynak aradığını, ancak dönemin problemlerine açıklık getirecek bir çalışma bulamadığı için eser yazmak zorunda kaldığını belirtmektedir.

47 Adil Bebek, "İbn Azzûz", *DİA*, c. 19, s. 342.

48 *Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke günlükleri (1909-1922)*, haz. Ali Suat Ürgüplü, İstanbul 2015, s. 343.

49 Ferhat Koca, "Musa Kazım Efendi", *DİA*, c. 31, s. 221.

50 Yusuf Şevki Yavuz, "Mustafa Sabri Efendi", *DİA*, c. 31, s. 350; Arzu Güldöşüren, "Vildan Fâik Efendi", *DİA*, c. 43, s. 109.

51 Birinci, *Meşahir*, s. 26-27.

52 İsmail Arar, "Ayni, Mehmet Ali", *DİA*, c. 4, s. 273.

53 Ahmet Refik, *Kafes ve Ferace Devrinde İstanbul*, İstanbul 1998, s. 10.

54 Ürgüplü, *a.g.e.*, s. 364.

55 Ayrıca Rekin Ertem tarafından sadeleştirilerek İslâm Mezhepleri ve Tarikatları Tarihi adıyla yayımlanmıştır. İslâm'da itikadi ve fıkhi mezhepler, bunların ortaya çıkış sebepleri, nübüvvet ve bidat konularının ele alındığı bir eserdir.

siyaset adamlarından olan Ballıklı zade Ahmed Mahir Efendi (1860-1925) ise politika hayatı sona erdikten sonra Medresetü'l-vâizîn'de 13 sene tefsir ve ilm-i kelim okutmuştur.⁵⁶ Siyasi hayatına dair bilgilerin yer aldığı günlüğüne göre, Medresetü'l-vâizîn muallimi olan Mustafa Sabri Efendi'nin Babiâli baskınından sonra 23 Ocak 1913 tarihinde Mısır'a kaçmasından dolayı onun yerine birinci sınıfa kelâm, (1 Şevval 331, 20 Ağustos 329), Manastırlı İsmail Hakkı Efendi'nin vefatından dolayı boşalan üçüncü sınıfa tefsir dersine hoca tayin edilmiştir. (9 Mart 1329)⁵⁷ 6 Aralık 1914 tarihinden itibaren sadece tefsir muallimliğine devam etmiştir. Bu muallimlikleri Mustafa Sabri Efendi'nin meşihatine kadar sürmüştür (4 Mart 1919).⁵⁸ Eserleri arasında yer alan el-Fatiha fi-Tefsiri'l-Fatiha isimli kitap Medrese'nin birinci sınıf talebesine okuttuğu ders notlarının kitap haline getirilmiş şeklidir.⁵⁹ Ahmed Hamdi Akseki, 25 Ağustos 1918 tarihinde Medresetü'l-irşâd'ın vaizîn şubesi tarih felsefesi müderrisliğine tayin edilmiştir.⁶⁰ Tahirülmevlevi de Medresetü'l-vâizîn'de hocalık yapmıştır.⁶¹ İskilipli Mehmed Atıf Efendi ise hikmet-i teşrii muallimliğine tayin edilmiştir. Atıf Hoca bu medresede, felsefe ve hukuk felsefesi hocalığı yapmıştır.⁶² Mehmet Kamil (Miras), Medresetü'l-irşâd'ın vaizlik şubesinde birinci ve ikinci sınıflarında kelâm dersi daha sonra da usul-i fıkıh okutmuştur.⁶³

Başka bir vazifede görevli olup Medresetü'l-vâizîn'e tayin edilen bazı hocaların gazetelerde övücü haberlerle yer aldığı görülmektedir. Mesela Tarih Encümeni azası Refik Bey'in tarih-i medeniyet

.....

Mehmet İpşirli, Kemal Beydilli, "İbrâhim Efendi, Haydarîzâde", *DİA*, c. 21, s. 297-298.

56 Abdülkerim Abdulkadiroğlu, *Kültürümüzden Esintiler*, Ankara 1997, s. 472, 476-77.

57 Abdulkadiroğlu, *a.g.e.*, s. 476.

58 Birinci, *Meşahir*, s. 84.

59 Abdulkadiroğlu, *a.g.e.*, s. 481-82. Bu kitap, 1912 senesinde İstanbul'da Hukuk Matbaası'nda basılmıştır.

60 Veli Ertan, *Ahmed Hamdi Akseki*, İstanbul 1988, s. 7.

61 Sadık Albayrak, *Şeriat Yolunda Yürüyenler ve Sürünenler*, İstanbul 1979, s. 127.

62 *Ankara İstiklâl Mahkemesi Zabıtları*, haz. Ahmed Nedim, İstanbul 1993, s. 97.

63 Nesimi Yazıcı, *Kâmil Miras'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara 2002, s. 11, 23-27.

muallimliğine getirilmesi fevkalade memnuniyetle karşılanmış, kendisinin kaleme aldığı *asar-ı tarihiye* isimli kitabın *İkdam*'da tefrika edileceği duyurulmuştur.⁶⁴

Medrese'nin, branşı ve üslubu itibariyle en sıra dışı hocası hiç şüphesiz yok ki jimnastik hocası Selim Sırrı Tarcan'dır. Selim Sırrı Bey, 14 Temmuz 1910 senesi Temmuz ayında terbiye-i bedeniye müfettişliğine tayin edilmesi ile birlikte okullarda beden eğitimi dersini tam manası ile yerleştirmeye gayret etmiş, o tarihlerde Medresetü'l-vâizîn sınıflarına haftada iki saat idman dersi konulması için Şeyhülislam Hayri Efendi'den aldığı müsaade neticesinde⁶⁵ vaiz okulunda jimnastik muallimi olarak görevlendirilmiştir.⁶⁶

III. VI. Medresetü'l-vâizîn'de Okutulan Dersler: Medresetü'l-vâizîn Nizamnamesi'ne göre, medresede dini ve sosyal muhtevalı yaklaşık 22 dersin okutulduğu görülmektedir.⁶⁷ Birinci sınıfta tefsir dışında temel İslâm ilimleri, hitabet ve edebiyat, tarih ve coğrafya yer almaktadır. İkinci sınıfta ise temel İslâm ilimleri, tarih, edebiyat, hitabet, kelim, beden eğitimi, cebir yer almaktadır. Üçüncü sınıfta, temel İslâm ilimleri, edebiyat, hitabet, hıfzısıhha, edebiyat, beden eğitimi, dinler tarihi, kimya, felsefe, kelim okutulduğu görülmektedir. Son sınıfta ise ağırlıklı olarak fıkıh, medeniyet tarihi, kelim, felsefe, iktisat, hitabet, kimya, beden eğitimi okutulmaktadır.

Buna göre, ilk sınıftan son sınıfa kadar temel İslâm ilimlerinin okutulduğunu, edebiyat ve vaizlik için gerekli olan güzel konuşma ve nasihat dersinin her sınıfta olduğunu, kelim, felsefe derslerinin de yer aldığını ifade edebiliriz. Derslerin seçimi ve sınıflara göre tasnifinde medresenin açılış amacına uygun bir dağılım görülmektedir. Arapça müstakil bir ders olarak programda yer almamaktadır. Meşihat Arşivi'nde yer alan bir deftere göre İslâmi ilimlerin Türkçe okutulduğu anlaşılmaktadır.⁶⁸

.....

64 *İkdam*, "Tarih Muallimi Refik Bey", sayı: 6347, s. 2, 22 Ekim 1914.

65 *Selim Sırrı Tarcan, Yaşamı ve Hizmetleri*, Türk Eğitim Derneği, IV. Anma Toplantısı, yay. haz. A. Ferhan Oğuzkan, Ankara 1997, s. 22.

66 Oğuzkan, *a.g.e.*, s. 37.

67 *Ceride-i İlmîyye*, c. I, sayı: 9, Evail-i Rebiülevvel 1333, s. 573-576.

68 MA, THR, 976/35, 20 Za 334 (18 Eylül 1916).

III. VII. Medresetü'l-vâizîn'in Medresetü'l-irşâd'da Bir Şube Adını Alması: Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile İstanbul'daki birçok medrese, eğitime mecburi son vererek öğrencilerini memleketlerine göndermiştir. Bu durumdan etkilenen medreseler içerisinde Medresetü'l-vâizîn de vardır. Boş kalan bu medreselere ise kimsesizler ve askerler yerleştirilmiştir. Harbin nihayete ermesinden sonra medreseye devam etmek üzere gelen talebeler binaların Harbiye Nezareti tarafından kullanılmakta olmasından dolayı eğitime devam edememiştir. Savaşın getirdiği sefalet ve sıkıntılara bir de yer problemi ilave olunmuştur. Dolayısıyla eğitim-öğretim başlayamamıştır.⁶⁹ Savaştan hemen sonra Medresetü'l-vâizîn, 14 Ağustos 1919 tarihi itibariyle imam-hatip yetiştirmek için açılan Medresetü'l-eimme ve'l-hutaba ile birlikte Medresetü'l-irşâd adı altında birleştirilip Dar'ul Hikmeti'l-İslâmiye'ye bağlanmıştır.⁷⁰ İki medresenin birleştirilmesinden sonra her iki medrese de ayrı birer şube gibi düşünülmüş, Medresetü'l-irşâd vaiz şubesi, hutaba şubesi şeklinde kullanılmaya başlanmıştır.⁷¹ Bu iki medresenin Medresetü'l-irşâd adı altında birleştirilmesi çalışmalarında önemli katkıları olan kişi Kamil Miras'tır. Uzun süredir yakınılan vaizlerin yetersizliğine son vermek, kalifiye imam ve müezzin yetiştirmek için kurulan ve Cumhuriyet'e kadar devam eden bu müessesede kendisi de kelim ve fıkıh dersleri vermiş ve bu kurumun nizamname ve programının ilk hazırlayıcısı olmuştur.⁷²

Ahmet Hamdi Efendi (Akseki), Medresetü'l-vâizîn hakkında hazırladığı raporda, Medresetü'l-vâizîn'in eğitime devam edememesinde bazı sebepler sıralamıştır. Öğrencilerin büyük kısmının harpte şehit olması, bir kısım talebenin ise medresenin bir yıl kapalı kalması yüzünden eğitimine devam edememesi, yaşanan perişanlık ve sefalet, başlıca sebeplerdendir. Bu rapora göre, vaizin şubesi 150 .....

69 Sadık Albayrak, *Türkiye'de Din Kavgası*, İstanbul 1973s. 179-180.

70 MA, II. Bölüm, nr. 1786, vr. 20, 25 Ağustos 335; *Ceride-i İlmîyye*, V/51, s. 1639, (Ra 1338/Aralık 1920). Medresetü'l-irşâd hakkında faydalı ve başarılı bir makale için bkz. Ayşe Polat, "Dar'u Hikmet'il İslâmiye Bünyesinde Kurulan Bir Mütareke Medresesi: Medresetü'l-irşâd", *Medrese Geleneği ve Modernleşme Süresince Medreseler*, Muş 2012, c. 1, s. 277-296.

71 MA, II. Bölüm, nr. 1786, vr. 22, 23, 24, 4-24 Teşrinisani 1335.

72 Nesimi Yazıcı, *Kâmil Miras'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara 2002, s. 23-27.

kişi iken, yaşanan bu elim hadiseler neticesinde mezun talebe sayısı 40'a düşmüş; bunlardan sadece 7-8 kadarı kürsü şeyhliğine tayin olunmuştur.⁷³

IV. Medresetü'l-vâizîn Üzerine Tenkitler: Medresetü'lvâizîn açıldıktan bir süre sonra tedrisattan, hocalara, medresenin geleceğinden, öğrenci kalitesine kadar birçok mevzuda tenkitlerin yapılmaya devam ettiği görülmektedir. Bu hususta iki yazıyı değerlendirmek gerekirse, bunlardan ilki (H) imzası ile Sebilürreşad'da çıkan Medresetü'l-vâizîn başlıklı bir yazıdır.⁷⁴ Bu makalede, tenkit edilen 5 husus vardır.

1- Medresetü'l-vâizîn'in kötüye gidişinin birinci derecede sorumlusu Evkaf Nezareti kabul edilmiştir. Yaklaşık dört sene önce başlayan ıslah çalışmalarının neticesinde Medresetü'l-vâizîn'in bir ihtiyaç için zuhur ettiği, ancak iyi düşünülmeden ve gerekli tespitler yapılmadan, istenen gaye üzerine ağırlık verilmeden bir oldu-bitti ile kurulmasına karar verilmesi, buradan yetişecek olanların istihdam problemi eleştirilmiştir.

2- Medresetü'l-vâizîn için hazırlanan programın bu konudaki ehliyet sahibi kişilerin görüşlerine takdim edilmesinin dışında bu konuda hiçbir fikri olmayacak kişilerin tetkik ve tasvibine sunulmasının yanlışlığı ifade edilmiştir. Nitekim program, bazı küçük düzeltmelerle kabul edilmiştir. Yazıdaki ifadelerle göre bu program, hoca yetiştirmek için gerekli ehliyet ve liyakate sahip değildir.

3- Medresetü'l-vâizîn hocalarının yetersiz oldukları tenkit edilmiştir. Hocalar birkaç sayfa tefsir, hadis, biraz İslâm tarihi ile kifayet etmiştir.

4- Talebelerin mektebe düzenli geldikleri ancak fırkacılıkla meşgul oldukları dile getirilmiştir.

5- Bitirme imtihanlarının gelişigüzel ve sathi bir şekilde yapıldığı, öğrencilerin kazandıkları bilgilerin maddi olarak hiçbir karşılığı

.....

73 Ahmet Hamdi, "Medresetü'l-vâizîn Hakkında Bir Layiha", *Mahfil*, 1341, IV/38, s. 22-26.

74 "Medresetü'l-vâizîn", *Sebilürreşad*, 11/273, s. 194-195, 21 Teşrinisani 1329 (4 Aralık 1913).

olmadığından, bir üst sınıftaki tekrarların da aynı neticeyi vereceğinden yakınılmıştır.

Yazının sonunda, talebeler, öğretmenler ve Evkaf Nezareti'nin bu medreseden bir fayda olmayacağını anladığı ve bu eğitim neticesinde ahlaken veya ruhen yükselmeye, bir irşad ve vaiz duygusuna erişmeye ihtimallerinin olmadığı kanaatine varılmıştır.

Tenkitlerde, talebelerin değil muallimlerin neticesizliğin neredeyse tek sorumlusu kabul edildiği görülmektedir. Her ne kadar bu neticede, idare ve eğitim tarzı suçlansa da hocaların bu gidişten büyük oranda mesul buldukları dile getirilmektedir. Hocaların öğrencilerin üzerinde bir vaiz ve müşid tavrı oluşturamamalarının sebebi, kendilerinin de bundan mahrum olmalarıdır. Ve ilginçtir ki hocalar da yazıdaki değerlendirmeye göre, kendi ilmi ve pedagojik kifayetsizliklerinin farkındadırlar. Talebelere gelince, medreseye geldiklerini, hocayı dinlediklerini yani, ilme talip olarak yapması gerekeni yaptığını ifade ederek bu işte en kusursuz onlar kabul edilmiştir.

Tüm bu eleştirilere göre Evkaf Nezareti Medresetü'l-vâizîn'den bir fayda teminini uzak gördüğü için 1913 senesi sonu itibariyle idareciden, muallime bazı değişiklikler yapmış, ancak yapılan her tür iyileştirme çabası yine nezaretin hatasının tamiri olarak kabul edilmiştir.

Medresetü'l-vâizîn'in bir diğer medrese ile birleştirilerek tek bir isim altında toplanması ve medreselerin tekamülü meselesinde, yukarıda da işaret edilen 1341/1923 senesine ait Ahmet Hamdi Efendi'nin kaleme aldığı "Medresetü'l-vâizîn Hakkında Layiha" isimli rapor, dikkate değer önemli tenkitler içermektedir. Bu rapor, önemine binaen ses getirmiş ve bazı dergiler tarafından iktibas edilmiştir.⁷⁵

Ahmet Hamdi Efendi'nin raporunun geneline bakıldığında, vaizlik kurumunun olması gerekenden uzak oluşunun, sebepleri birlikte değerlendirildiği, ayrıca çözüm tekliflerinin maddeler halinde sıralandığı görülmektedir. Yazıda, vaizlere "emr-i bilmaruf, nehyi anil münker" için ayetle sabit olan ihtiyaçtan bahsedilmekte, onlar için "mürebbi-i ümmet" tabiri kullanılmaktadır. Ancak bu mühim

.....

75 Ahmet Hamdi, "Medresetü'l-vâizîn Hakkında Bir Layiha", *Mahfil*, 1341, IV/38, s. 22-26; *Sebilürreşad*, XXI/538-539, s. 142-144, 6 Zilkade 1341.

vazife için çok alim ve hakim kimseler olmak gerektiğine vurgu yapılmakta, bir vaizin bilmesi ve taşıması gereken vasıflar şu şekilde sıralanmaktadır: “Bir vaiz, ilahi emir ve nehiyleri, bunlardaki hikmetleri, şer’i yükümlülükleri, kulluğun gerekliliklerini, Hz. Peygamber’in sünnetini bilmelidir. Tefsir ile çok uğraşmalı, Peygamberimizin hadislerinin çoğunun ezberlemelidir. Aynı zamanda akli ilimlerden de haberdar olmalı, fasih, beliğ bir hatip olmalıdır.”⁷⁶ Ancak yazıda ifade edildiğine göre, vaizler bu idealden oldukça uzak kalmıştır. Vaizlerin nitelik probleminde ciddi sıkıntılar devam etmektedir. Vaizlerin son dönemde dersiamlardan daha aşağı bir mertebede tutulduğu, bu önemli vazifenin ruus imtihanlarını kazanamayanlara tahsis edildiğine görülmektedir.⁷⁷ Buna göre, vaizlerin durumu ve vaazların kalitesi hakkında çok daha önce başlayan tartışmalar, Medresetü’l-vâizîn’in kurulmasının zaruretini ortaya koymuşsa da yapılacak işin öneminin bir türlü yeteri kadar idrak edilemediğini göstermesi bakımından önemlidir. Medresetü’l-vâizîn, dünyayı aydınlatması düşünülen bir irfan müessesesi vasfında, sadece Kur’an ve Sünnet çerçevesinde ahlak esaslarının ve İslâm medeniyetinin ilerlemesine hizmetkar olacak, güzel söz ile nasihat verecek irşad erbabı ve duacıları yetiştirmek için tesis edilmesine rağmen beklenen neticeyi vermemiştir.

Sonuç

Medresetü’l-vâizîn, açıldığı tarihten Birinci Dünya Savaşına kadar aktif halde olan bir eğitim kurumudur. Buradan mezun olan talebeler vaizlik, kürsü şeyhliği yanında tabur imamlığı gibi görevleri de yerine getirmişlerdir ve o hakkı kazanmışlardır. Ancak savaşın patlak vermesi medreseden beklentileri ortadan kaldırmış, cepheye giden talebelerin çoğu geri gelmemiştir. Geri dönenler de mekteplerini kapalı bulmuş, bakımsız ve perişanlık sebebiyle eğitim yapılamamıştır. 14 Ağustos 1919 senesinde Medresetü’l-irşâd adı altında Medresetü’l-eimme ve’l-hutaba ile Medresetü’l-vâizîn’in birleştirilmesi neticesinde yeni medresenin bir şubesi olarak hayatiyetini sürdürmüştür. 1924 senesinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun yürürlüğe girmesine

.....

⁷⁶ Ahmet Hamdi, a.g.m., s. 23.

⁷⁷ Ahmet Hamdi, a.g.m., s. 23-24.

kadar da eğitime bu şekilde devam edilmiştir. Medresetü'l-irşâd, bu çalışmadan ayrı bir şekilde değerlendirilmesi gereken ve bir başka çalışmanın konusudur.

Medresetü'l-vâizîn'in ulvi bir gayeye ve ihtiyaca binaen eksikleri ile birlikte kurulmuş olması önemlidir. Mevcut savaş ortamı ve sosyal-ekonomik hayattaki çalkantılar sebebiyle arzulanan netice elde edilememiş, bu durum, okulun mezunlarının seslerini duyurmalarına mani olmuştur. Aslında planlanan eğitimin test bir süre tanınmamış ve yankılarının gözlenebileceği halka yansıyan bir tecrübenin yaşanabilmesi mümkün olamamıştır.

Medresetü'l-vâizîn, eğitim sisteminde yeni okulların ortaya çıktığı ve mektep sayılarının ve çeşitlerinin arttığı bir dönemde kurulmuştur. Buna bakarak eğitim müfredatında modern bir anlayışın olduğunu görmekteyiz. Nakli ilimler yanında akli ilimlerin ve sosyal derslerin olması, özellikle jimnastik gibi uygulamaya dönük bir dersin vaiz yetiştiren bir okulda üç sene boyunca yer bulması bunu göstermektedir. Sadece derslerin değil, hocaların da mevcut siyasi pozisyon içinde değerlendirilerek tayin edildikleri, bu sebeple özellikle Evkaf Nazırı olan Hayri Efendi'nin tenkitlere uğradığı görülmektedir. Okulun bir irtica mekanı haline gelmesi o dönemde de kimi çevrelerde kaygı uyandıran bir durum olarak kendini göstermektedir.

Vaizlik ve vaizler, Medresetü'l-vâizîn'den önce de tartışılmış, okulun kurulmasından sonra da tartışmalar bitmek bilmemiştir. Ortaya konulan eğitimden memnun olan bir çevre görünmemektedir. Yapılan tenkitlerde haklılık payı olmakla birlikte, bunların etkili bir çözüm için kullanılmaması tartışmalarda dinamizmi ortadan kaldırmış, tenkitler, yeknesak bir tekrar halini almıştır. Vaizlerin kalitesi ve vaizlikten beklentiler halen tartışılmaya devam etmektedir.

Bugün, Medresetü'l-vâizîn'in tam olarak karşılığı olan bir eğitim müessesesine sahip değiliz. İlahiyat fakülteleri öğretmenden, din görevlisine genel bir eğitim vermekte, bir ihtisas fakültesi hüviyeti taşımamaktadır. Bu itibarla, vaizlik için serzenişlerin ve haklı bazı tenkitlerin Medresetü'l-vâizîn'de kalmadığını ve bugüne kadar da aynıyla geldiğini söyleyebiliriz. Vaizlerin sadece bu iş üzere yetiştirilmeleri, vaizliğin sadece unvana dayalı değil, aynı zamanda kendi içinde görev

OSMANLI'DA İLK VAİZ YÜKSEK OKULU:
MEDRESETÜ'L-VÂİZİN

dağılımına dayalı bir ayrışma ve ihtisaslaşmaya gitmesi ülke ve dünya şartları ölçüğünde acil ve zaruridir. Bu hususta gerek üniversite gerek Diyanet İşleri Başkanlığı, üzerine düşenleri tespit ederek, koordineli bir yeniden yapılandırma ve şekillendirmeye gitmelidir.

Medresetü'l-vaizin ve aynı alanda daha sonra görülen eğitim kurumlarının ortaya koyduğu tarihsel tecrübe, bu tür arayışlarda hatırlanması ve istifade edilmesi açısından önemlidir. Bu itibarla mevcut araştırmanın bundan sonra bu tür çalışmalara bir katkı sunmasını temenni ediyorum.

